

תורה לאומית מול תורה אוניברסלית

מים ראשונים: מקורות רבים יש לנו שהולכים בגישה הפרטיקולרית והלאומית שהתורה היא של עם ישראל בלבד ואין לגויים כל חלק בה. "אין מוסרים דברי תורה לנכרי" (חגיגה יג ע"א). "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין, יש תורה בגויים אל תאמין" (איכה רבה בובר פרשה ב). "אל תהי קורא מורשה אלא מאורשה, מלמד שהתורה מאורשה היא לישראל ואשת איש לאומות העולם" (ספרי דברים שמה) ועוד. דרשות אלה מיוסדות על פסוקים כגון: "מורשה קהילת יעקב" (דברים וזאת הברכה), "מגיד דבריו ליעקב ... לא עשה כן לכל גוי" (תהלים קמז), "בגויים אין תורה" (איכה ב ט) ועוד. ראה גם את מדרשי "הללו והללו", טענות הגויים שהקב"ה מפלה בין ישראל ואומות העולם והתשובה היא: משום שישראל קבלו את התורה (ויקרא רבה כג י, מדרש תהלים טו). ואנו ננסה להראות שיש גם גישה אחרת, הגישה האוניברסלית. התורה, בעיקרון, היא נחלת כלל האנושות. ובפועל, רק אם הגוי התגייר ולעתים גם אם לא.

ספרי דברים פסקא שמג "ה' מסיני בא"

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות. תחילה הלך אצל בני עשו. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תרצח". אמרו: כל עצמם של אותם האנשים ואביהם רוצח הוא, שנאמר: "והידיים ידי עשו ... ויעל חרבך תחיה". הלך אצל בני עמון ומואב. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תנאף". אמרו לו: כל עצמה של ערוה להם היא, שנאמר: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן". הלך אצל בני ישמעאל. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תגנוב". אמרו לו: כל עצמם אביהם ליסטים היה, שנאמר: "והוא יהיה פרא אדם". וכן לכל אומה ואומה שאל להם אם מקבלים את התורה ... לא דיים שלא שמעו, אלא אפילו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום. כיון שראה הקב"ה כך, נתנם לישראל. משל לאחד ששילח את חמורו וכלבו לגורן. והטעינו לחמור לתד¹ ולכלב שלש סאים. היה החמור מהלך והכלב מלחית.² פרק ממנו סאה ונתנו על החמור. וכן שני וכן שלישי. כך ישראל קבלו את התורה בפירושה ובדקדוקיה. אף אותם שבע מצות שלא יכלו בני נח לעמוד בהם ופרקום, באו ישראל וקבלום. לכך נאמר: "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו"³ (דברים לג ב).⁴

שמות רבה ל ט "ואלה המשפטים"

זהו שכתוב: "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי" - אלא למי? ליעקב, שבחרו מכל האומות. ולא נתן להם אלא מקצת. נתן לאדם שש מצות, הוסיף לנח אחת, לאברהם שמונה, ליעקב תשע, אבל לישראל נתן להם הכל. א"ר סימון בשם ר' חנינא: משל למלך שהיה לפניו שולחן ערוך במיני תבשילין. נכנס עבדו - נתן לו חתיכה. שני - נתן לו ביצה. שלישי - נתן לו ירק. וכן לכל אחד ואחד. נכנס בנו -

¹ לתן הוא חצי כור = 15 סאה. היינו על החמור הטעינו פי חמישה מאשר על הכלב.

² מתנשף, נושם בכבודות. ראה אבן שושן לחת.

³ "כפשוטו", מדרש זה שייך לגישה הלאומית פרטיקולרית ואולי אף מקור ראשי לה. שהרי אומות העולם לא קיימו אפילו את שבע מצוות בני נח - שרובן הן בתחום המוסרי הכללי: שפיכות דמים, גזל, עריות דינים - אז מה להם ולתורת ישראל? אלא שכדאי לשים לב לפתיח של המדרש: "כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא על ישראל בלבד הוא נגלה, אלא על כל האומות". ובמקבילה במדרש תנאים לדברים לג ב הפתיח הוא: "כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל חזר על כל אומות העולם שיקבלו את התורה". האם נאמר שכוונת הקב"ה בהתגלות ובחזיון אחרי אומות העולם, כביכול לא הייתה כנה ורק בשביל לצאת ידי חובה?

⁴ השוואה קצרה בין המקבילות השונות של מדרש זה מלמדת עד כמה הוא רב פנים. בנוסח בגמרא עבודה זרה ב ע"ב (ראה מראש העמוד שם עד סוף דף ג' ע"א) וכן בתנחומא (בובר) שופטים סימן ט, מדובר לא רק על מתן תורה אלא גם על לעתיד לבוא: "לעתיד לבוא הקב"ה מביא ספר תורה, ומניחה בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה יבוא ויטול שכרו, מיד מתקבצין כל האומות בערבוביא וכו'". ובמקבילה במכילתא בפרשתנו (פרשה ה) הלשון היא: "ולפיכך נתבעו אומות העולם בתורה, שלא ליתן פתחון פה להם כלפי שכינה, לומר: אילו נתבענו כבר קיבלנו עלינו. הרי שנתבעו ולא קבלו עליהם". ואיכה רבה (בובר, פרשה ג "אני הגבר") מקושר הנושא עם חורבן הבית: "אריב"ל: כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, כך הגון לי?! שלא קיבלה אומה את תורתך אלא אני. אמר הקב"ה: לאו, אלא אני פסלתי כל האומות בשבילך. אמרה לו: לאו, אלא הן הן שלא קיבלוה". אכן, את המדרש הזה, בגרסאותיו השונות, אפשר להסביר ביותר מדרך אחת.

נתן לו כל השולחן לפניו. אמר לו: לאלו נתתי מנה מנה, אבל את הכל נתתי ברשותך. כך הקב"ה לא נתן לאומות אלא מקצת מצות. אבל כשעמדו ישראל ואמרו: נעשה ונשמע, אמר להם: הרי כל התורה כולה לכם.⁵

מכילתא דרבי ישמעאל - מסכתא דבחדש יתרו פרשה א

"ויחננו במדבר" - נתנה תורה דימוס פרהסיא במקום הפקר. שאילו נתנה בארץ ישראל, היו אומרים לאומות העולם אין להם חלק בה. לפיכך נתנה במדבר דימוס פרהסיא במקום הפקר, וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל.⁶

ספרי דברים פסקא שמג ד"ה דבר אחר

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא בלשון אחד אמר להם אלא בארבעה לשונות. שנאמר: "ויואמר ה' מסיני בא" - זה לשון עברי (לשון הקודש). "וזרח משעיר למו" - זה לשון רומי. "הופיע מהר פארן" - זה לשון ערבי. "ואתה מרבבות קדש" - זה לשון ארמי.⁷

מסכת בבא קמא דף לח עמוד א

תניא רבי מאיר אומר: מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה) - כוהנים ולוויים וישראלים לא נאמר, אלא אדם. הא למדת, שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול!⁸

בראשית רבה מט ב "ואברהם היו יהיה"

ורבותינו אומרים: כבר קראתי אותו אביהם, שנאמר: "כי אב המון גוים נתתיך" ... מתן תורה גליתי לו, גיהנם גליתי לו, דינה של סדום למחר ואיני מגלה לו? רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן אמר: אפילו הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע.⁹

במדבר רבה יא ב

אמר ר' פנחס הכהן בר חמא: אימתי עשה הקב"ה אברהם לגוי גדול? כשיצאו ישראל ממצרים ובאו לסיני וקבלו את התורה והגיעו לא"י. הביט בהם משה ואמר: הרי הן עשויים כשם שהבטיח הקב"ה לזקן שנאמר

⁵ מדרש זה מצייר תהליך הדרגתי של התפתחות היסטורית. הגויים אמנם קיבלו רק שבע מצוות, אבל הם חלק מהתהליך ההיסטורי ומהתפתחות האנושות. ומה שמפתיע הוא שגם האבות, אברהם ויעקב, הם חלק מהתהליך (אולי צריך לקרוא את הפסוק "מגיד דבריו ליעקב, חוקיו ומשפטיו לישראל" אחרת ממה שנראה במבט ראשון). ועכשיו שעם ישראל קיבל את התורה, מה עם כל השרשרת שלפניו? היא לא נעלמת: "נתן הקב"ה תורה לישראל כדי שיזכו בה לכל האומות" (תנחומא בובר דברים ג). אגב, אזכור האבות הוא נקודת מפתח להמשך דברינו בזכות הגישה האוניברסלית! ולגבי אדם הראשון שכבר קיים שש מצוות, ראה בראשית רבה סוף פרשה טז.

⁶ ובהמשך המדרש שם: "יכול נתנה בלילה? תלמוד לומר: ויהי ביום השלישי להיות הבקר. יכול נתנה בשתיקה? ת"ל: ויהי קולות וברקים ... אמר בלעם הרשע לכל העומדים עליו: ה' עוז לעמו יתן, ופתחו כולם ואמרו: ה' יברך את עמו ישראל בשלום". הגויים לא נכחו במעמד הר סיני, אך הם שמעו "והשתתפו מרחוק". מעמד הר סיני היה בקולי קולות כוונה שישמעו כולם. כמו שכתוב לא רק בפרשתנו, אלא גם בשירת דבורה ובזאת הברכה. כי הפוטנציאל קיים אצל כל בני האדם "וכל הרוצה לקבל יבוא ויקבל". וראה בהמשך המכילתא שם, בפרשה ה: "מפני מה לא ניתנה תורה בארץ ישראל? שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר, לפי שנתנה תורה בארצו לפיכך לא קבלנו עלינו. דבר אחר, שלא להטיל מחלוקת בין השבטים, שלא יהא זה אומר בארצו נתנה תורה, וזה אומר בארצו נתנה תורה. בשלושה דברים ניתנה תורה: במדבר ובאש ובמים. לומר לך, מה אלו חנם לכל באי העולם, כך דברי תורה חנם לכל באי העולם". כאן יש סיבה פנימית בתוך עם ישראל בנוסף לסיבה החיצונית של היחסים עם אומות העולם. ראה דברינו [מתן תורה וארץ ישראל](#) בפרשת יתרו וכן [תורה ומדבר](#) בפרשת במדבר.

⁷ את ריבוי הלשונות של מעמד הר סיני אפשר לפרש כעניין פנימי של עם ישראל, שלא כולם מדברים עברית. "כשגאלן הקב"ה בא ליתן להם את התורה, לא היו יודעים לשמוע, אמר הקב"ה הריני מסיח עמהם בלשון מצרי" (תנחומא בובר יתרו סימן טז). אבל במסכת סוטה (דף לה-לו) מתוארת כתיבת התורה בשבעים לשון, על המזבח שבנו בכניסתם לארץ, כדבר שעשו עבור הגויים: "אמר לו ר' שמעון: לדברך (שסדו את האבנים בסיד וכיסו את הכתב), היאך למדו אומות העולם תורה? אמר לו: בינה יתירה נתן בהם הקב"ה וכו'" (ראה בשטיינזלץ שם כל הפירושים מהי אותה בינה יתירה שבעזרתה למדו הגויים את התורה). ועל כתיבת התורה בשפות שונות - בפרט ביוונית - כבר רבו ההלכות והפירושים, וגם אנחנו יצקנו בו מעט מים בדברינו [אלה הדברים - בכל לשון](#), בפרשת דברים.

⁸ פה מדובר בגוי ממש ולא במי שהתגייר, כי הגמרא מסיימת שם ש"אינו מצווה ועושה". גמרא זו נמצאת גם במקור בע"ז הנ"ל.

⁹ מדרש זה מופיע בפרשת וירא ומסביר מדוע מגלה ה' לאברהם את מה שצפוי לסדום. אברהם הוא המפתח לחלקם של הגויים בתורה. גר שנתגייר נקרא בן אברהם, לא בן יעקב או ישראל, למרות "מורשה קהילת יעקב" ולמרות "חוקיו ומשפטיו לישראל". כי אברהם ידע את התורה (בניגוד למדרש לעיל שלאברהם היו רק שמונה מצוות). ובזכות אברהם יש פוטנציאל גם לכל הגויים, לפחות אלה שהם צאצאי אברהם שמהם יצאו שתי הדתות היריבות הגדולות של היהדות.

ומי גוי גדול. דבר אחר: "ואעשך לגוי גדול" - שאתן לבניך את התורה וממנה יקראו גוי גדול שנאמר: "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".¹⁰

מסכת קידושין דף לא עמוד א

בשעה שאמר הקב"ה: "אנכי" ו"לא יהיה לך", אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש. כיון שאמר: "כבד את אביך ואת אמך", חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר, מהכא: "ראש דברך אמת" (תהלים קיט קס),¹¹ ראש דברך ולא סוף דברך? אלא, מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת.¹²

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יב - בחדש השלישי

"בחדש השלישי" (שמות יט א). למה בחדש השלישי? שלא ליתן לאומות העולם פתחון פה לומר אילו נתן אף לנו את התורה היינו עושים אותה. אמר להם הקב"ה: ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחדש השלישי.¹³

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁰ הוא דורש את הפסוק "ואעשך לגוי גדול" מפרשת לך לך ומקשר אותו עם הפסוק "רק עם חכם ונבון הגוי הזה". פסוק אחרון זה הוא בספר דברים לפני התיאור החוזר של מתן תורה בפרשת ואתחנן. הפסוק המלא הוא: "ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ... ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כי מי גוי גדול אשר לו א-להים קרובים אליו ... ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת ..." הערכת התורה ועם ישראל היא בעיני הגויים דווקא. רק כאשר הגויים הנוכחים בעת מתן תורה אומרים: "עם חכם ונבון הגוי הזה", רק אז מתגשמת ההבטחה לאברהם "ואעשך לגוי גדול". אברהם כדמות מגשרת בין עם ישראל לגויים בהקשר עם מתן תורה. ובמקבילה בתנחומא (בובר) לך לך סימן ד, אין ארץ ישראל, רק מתן תורה: "אמר ר' פנחס הכהן בר חמא: אימתי עשה הקב"ה [את] אברהם לגוי גדול, כשיצאו ישראל ממצרים, ובאו לסיני, וקבלו את התורה, והביט בהן משה, ואמר הרי הן עשוין כמה שהבטיח הקב"ה לזקן, שנאמר ומי גוי גדול". האם השמטה בטעות כאן? או שמא חזרנו למכילתא לעיל, מפני מה לא ניתנה התורה בארץ ישראל. ההבטחה לאברהם מתגשמת במעמד סיני או בכניסה לארץ?

¹¹ למרות שעיקר הדרשה היא מהחצי הראשון של הפסוק המובא בגוף המדרש, נראה שברקע עומד הפסוק השלם: "ראש דְּבַרְךָ אֱמֶת וְלְעוֹלָם כָּל מִשְׁפַּט צְדָקָךְ".

¹² למי אכפת "מה יאמרו הגויים" אחרי שאלה סירבו לקבל את התורה? אכפת ואכפת והדברים מונחים בתוך עשרת הדברות עצמם שרק שניים מהן מיוחדים לעם ישראל והשאר הם מצוות ונורמות כלל אנושיות, כמו כבוד אב ואם. שמעו הגויים שהקב"ה מצווה על כיבוד אב ואם, דבר שמקובל בהרבה תרבויות (וכך מן הסתם גם: לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב וכו'), והודו לדבריו של הקב"ה שהם אמת ומשפט צדק! ואגב, יש לדון בדיבר השלישי: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא", שלא מוזכר בדרשה כאן, לא לצד זה ולא לצד האחר, להיכן הוא שייך. וגם על מצוות השבת ניתן לדון. עוד ניתן לדון אם יש קשר בין מדרש זה ובין המדרשים שרק את שני הדברות הראשונות שמעו בני ישראל מפי הגבורה ואת השאר מפי משה (הוריות ח ע"א, שמות רבה לג ז ורבים). וראה עוד עבודה זרה שעשה גיחזי בכישוף של עגלי ירבעם שהוציאה מפיה את שני הדברות הראשונות דווקא (סוטה מז ע"א, סנהדרין קז ע"ב). ועד כאן.

¹³ מדרש זה סוגר מעגל מול מדרש ספרי הפרטיקולרי בו פתחנו. אפשר שהוא משקף יחס מיוחד ל"עשו אחינו", עם קריצות ברורות למלכות רומא שעתידה להכיר בחשיבותם של היהודים (גם לנוכח תהליכי הגיור שחלו בתקופה מסוימת בבית שני), אבל נראה לומר שהמילים: "שלא ליתן לאומות העולם פתחון פה" פותחות פתח גם לכל שאר האומות. ואי לכך, פניית הקב"ה לאומות העולם במדרש ספרי בו פתחנו איננה רק לצאת ידי חובה ותמיד יש פתח לקבלת התורה גם ע"י אומות העולם, בפרט כיחידים.